

Узб. 2
336

Тошматов Шухрат Амонович

**КИЧИК ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ
СОЛИҚҚА ТОРТИШ АСОСЛАРИ**

52
336

Т. 60

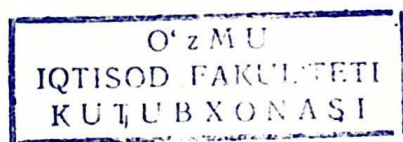
Урб - 1033
2021

2 экз

ТОШМАТОВ ШУХРАТ АМОНОВИЧ

**КИЧИК ТАДБИРКОРЛИК
СУБЪЕКТЛАРИНИ СОЛИҚҚА
ТОРТИШ АСОСЛАРИ**

336. 221 (584.2)

Тошкент – 2012

Ш.А. Тошматов. Кичик тадбиркорлик субъектларинин солиққа тортиш асослари. Монография.. – Т.: «Молия», 2012. -160 б.

ББК 65.9(5Ў)09
УДК: 334.722(072)

Бозор иқтисодиёти шароитида давлатнинг тадбиркорлик субъектлари билан бўладиган иқтисодий муносабатлари солиқлар орқали амалга оширилади. Давлат солиқлардан иқтисодиётни тартибга солишда солиқлардан муҳим молиявий унсур сифатида фойдаланиб, устувор иқтисодий фаолият билан шугулланувчи тадбиркорлик субъектларини рағбатлантиради. Ҳозирда мамлакатимизда иқтисодий ислохотларнинг устувор йўналиши кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантиришни рағбатлантиришдан иборат. Демак республикамиз солиқ тизими олдидан кичик тадбиркорликнинг иқтисодиётдаги улушини оширишни қўллаб-қувватлаш ва кичик бизнес субъектлари иқтисодий фаолиятини солиқлар воситасида рағбатлантириш вазифаси турибди. Мазкур монография Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Фан ва технологияларни ривожлантириш ва мувофиқлаштириш Қўмитасининг илмий-техник дастурлари доирасида бажарилаётган 2-010–«Солиқ сиёсатини эркинлаштириш асосида Ўзбекистон иқтисодиётида кичик тадбиркорликнинг улушини ошириш» мавзусидаги илмий-тадқиқот лойиҳаси натижалари бўйича чоп этилган. Монографияда кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортишда учраётган муаммолар тадқиқ этилган ҳамда муаммоларни бартараф этиш бўйича илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқишга бағишланган. Ундан солиқлар бўйича илмий тадқиқот ишларини амалга ошириш ва чуқурлаштиришда, қонун ва йўриқномалар ишлаб чиқишда, иқтисодий йўналишдаги олий ўқув юртларида солиқлар бўйича фанларни ўқитишда фойдаланиш мумкин.

Муаллиф мазкур монографиядаги камчиликлар ҳусусида китобхонлар томонидан билдириладиган фикрларга умид боғлаган ҳолда, олдиндан миннатдорчилик изҳор этади.

Ушбу монография Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академиясининг Илмий кенгаши мажлисида муҳокама қилинган ва нашрга тавсия этилган.

Такризчилар:

Э.Ф.Гадоев, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган иқтисодчи, доцент – Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси раисининг ўринбосари, Солиқ академияси ректори.

А. Усанов, иқтисод фанлари номзоди, доцент – БМА «Солиқлар ва солиққа тортиш» кафедраси мудири.

№2423-7223

ISBN 978-9943-302-59-4

© Ўзбекистон Республикаси
Банк-молия академияси,
«Молия» нашриёти, 2012 й.

Кириш

Мамлакатимизда қабул қилинган Инқирозга қарши чоралар дастурини амалга оширишда республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий устувор вазифалардан бири этиб кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини ошириш вазифаси етакчи ўринга қўйилган. Бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов тўхталиб, – “нисбатан барқарор ва бозор конъюнктураси ўзгаришларига тез мослашувчан, янги иш ўринлари яратиш имконини берадиган кичик бизнесни жадал ривожлантириш масаласини ҳал этиш бизнинг - шароитимизда ҳамон муҳим аҳамиятга молик масала бўлиб қолмоқда. Хукумат, жойлардаги давлат ҳокимияти органлари кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини уларга кредит ажратишни сезиларли даражада кенгайтириш, уларнинг фаолиятига давлат органлари томонидан ноқонуний аралашув ва турли тўсиқлар қўйиш ҳолатларига йўл қўйилмаслик ҳисобидан қўллаб-қувватлаш бўйича чора-тадбирларни кучайтириши шарт¹” лигига тўхталиб, “Мамлакатимизда 2011 йилни **“Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили”**, деб эълон қилиниши - барчамизнинг зиммамизга қандай улкан масъулият юклаши, бу борада тайёрланаётган умумдават Дастурини ҳаётга татбиқ этиш биздан канча куч ва маблағларни сафарбар этишни талаб қилиши ҳақида бугун гапириб ўтиришнинг, ўйлайманки, зарурати бўлмаса керак²” деб таъкидладилар.

Кичик тадбиркорлик субъектларини солиқлар воситасида рағбатлантириш орқали уларнинг иқтисодий фаолиятини ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади. Бир неча йиллардан буён республикаимизда кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортишни такомиллаштириш ва ялпи ички маҳсулотдаги кичик бизнеснинг улушини ошириш масаласига Хукуматнинг иқтисодий соҳадаги устувор вазифаларидан бири сифатида алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу ислохотлардан кутилаётган

¹ Каримов И.А. Асосий вазифамиз — ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Тошкент: “Ўзбекистон”, 2010. – 64 б.

² Каримов И.А. “Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади”.-Т.: «Ўзбекистон», 2011 йил, 38-б.

асосий мақсад мамлакатимизда кичик тадбиркорликни ривожлантиришни таъминлашда солиқларнинг рағбатлантирувчи функциясидан самаралироқ фойдаланишдир.

Бозор муносабатлари шароитида хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини эркинлаштириш ва тадбиркорликни ривожлантириш учун уларнинг солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш иқтисодий тараққиёт барқарорлигини белгиловчи қулай ҳамда иқтисодий жиҳатдан самарали усул ҳисобланиб, ҳозирда мамлакатимиздаги иқтисодий ислохотларнинг устувор йўналишларидан бирини ташкил этади. Мамлакатимизда қабул қилинган Инқирозга қарши чоралар дастурида ҳам тадбиркорлик фаолиятини солиқлар воситасида рағбатлантиришга кенг эътибор қаратилган бўлиб, унда “ушбу чора-тадбирлар солиқ ва кредит имтиёзлари билан бир қаторда, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай бизнес муҳитини яратиш мақсадида институционал ислохотларни янада чуқурлаштиришни ҳам ўз ичига олади. Бу борада энг асосий вазифа вазиятга тадбиркор нуқтаи назаридан қараш, яъни унга ўз ишини ривожлантириш учун нима тўсқинлик қилаётганини ва давлат томонидан қандай ёрдам кераклигини аниқлаш лозим»³ лиги келтирилган.

Кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ривожлантиришнинг асосий бўғинларидан бири бу молия механизмнинг таркибий қисми бўлган солиқ механизми ҳисобланади. Чунки айнан солиққа тортиш механизми кичик тадбиркорлик субъектлари иқтисодий фаолиятини шаклланиши ва ривожланишида ўзига хос ўринни эгаллайди. Ҳар бир мамлакатнинг ривожланиш тарихида унинг олиб борган солиқ сиёсати алоҳида аҳамият касб этиб, давлат ўзининг қўлидаги энг асосий ричагларида бири бўлган солиқлар орқали шу мамлакатда кечаётган макроиқтисодий ўсишга ижобий таъсир этишни энг муҳим вазифа деб қарайди, макроиқтисодий ўсишни таъминлаш кичик тадбиркорлик субъектларини ривожлантириш билан чамбарчас боғлиқдир. Солиқлар молия-кредит тизимида ва ҳатто ижтимоий тизимда ҳаракатлантирувчи куч ҳисобланади. Бу

³ Каримов И.А. Жаҳон молиявий иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. –Тошкент.: “Ўзбекистон”. НМИУ, 2009-47-б

тизимда солиқ тўловчилар давлатнинг фуқароларга нисбатан ижтимоий вазифалари ва функцияларини адо этиши учун солиқ мажбуриятларини бажарадилар. Демак, солиқ муносабатлари - давлат билан солиқ тўловчилар ўртасида вужудга келадиган молиявий муносабатлардир.

Шу нуқтаи назардан кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш механизмидаги мавжуд муаммолар ечимини топиш ва улар фаолиятини солиқлар воситасида рағбатлантириш бўйича илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқиш муҳим ва айти вақтда тадқиқ этилиши зарур бўлган долзарб илмий муаммодир. Шунингдек тадқиқот лойиҳасини кўзда тутилаётган даврда бажарилиши долзарб ва муҳим заруриятлигини мамлакатимиз Президенти томонидан мазкур йўналишнинг иқтисодий ривожланишнинг муҳим устувор йўналишларидан бири деб эътироф этилиши далилий исбот этиб турибди.

I-БОБ. МАМЛАКАТИМИЗ ИҚТИСОДИЁТИДА КИЧИК БИЗНЕСНИНГ ЎРНИ ВА УНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ҲАМДА СОЛИҚҚА ТОРТИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Кичик тадбиркорлик субъектларининг республика ва ҳудудлар иқтисодиётини ривожланишидаги аҳамияти

Собиқ Иттифокнинг узок тарихи давомида олиб борилган сиёсатнинг асосий жиҳати иқтисодиётни йириклаштириш билан характерлидир. Иқтисодий назарияда илмий асосланганки, бу маълум бир чегарагача кенг масштабда самара бериши мумкин. Турли ишлаб чиқариш тузилмаларининг бирлашиши, яъни йириклашиши иқтисодий фаолият самарадорлигини кескин пасайтириб юборади. Бу тизим ижтимоий, иқтисодий ва технологик ўзгаришларга тез мослашиш қобилиятига эга эмас. Ва натижаси Собиқ Иттифок даврида ушбу ҳолат самарадорликни кескин пасайишига олиб келди. Кичик бизнес субъектлари соғлом иқтисодиётнинг муҳим элементи ҳисобланади ва у бир қатор ҳаётий зарур вазифаларни бажаради. Кичик бизнес вакиллари янги шароитга тез мослашади ва АҚШ, Ғарбий Европа мамлакатларидаги сингари эркин бозор иқтисодиётига, Япония ёки жанубий-шарқий Осиё давлатлари ва «учинчи дунё» мамлакатларидаги каби анъанавий иқтисодиётга катта самара бериб келмоқда.

Жаҳон тажрибаси шундан далолат берадики, хўжалик фаолиятида кичик бизнес субъектлари нечоғлик кўп эркинликка эга бўлсалар, бозорда рақобат муҳити шунчалик тез ривожланади. Аммо давлат бозор иқтисодиётига ўтиш даврида рақобатли муҳитнинг юзага келишига фаол ёрдам бериши керак, бозордаги рақобатни ҳимоя қилувчи антимонопол сиёсат юргизиши керак.

Кичик тадбиркорлик фойдаланилмаётган материаллар ва меҳнат ресурсларини ишлаб чиқаришга жалб қилади, янги иш жойларини қўшимча яратишга имконият беради ҳамда бозорга тез мосланувчан бўлади. Шунингдек кичик бизнес аҳолининг бандлиги ва даромадини ошириш учун шароит яратиб беради; ижтимоий қатламлар ўртасида юзага келиши мумкин бўлган зиддиятларни юмшатиш орқали алоҳида ижтимоий иқлимни

юзага келтиради; рақобатнинг ривожланишига, бинобарин, рақобатли товар нархларнинг шаклланишига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Бундан истеъмолчилар ва умуман жамият бирдай ютади; соғлиқни сақлаш ва таълим тизими томонидан кўрсатиладиган хизматларнинг кенгайишига замин яратади.

Мамлакатимизда мустақилликнинг дастлабки давларидан бошлаб кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга ҳукумат даражасида кенг эътибор бериб келинмоқда, Бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов тўхталиб, – “Биз ҳаммамиз кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик иқтисодиётининг тез ўзгариб турадиган бозор талабларига жавоб беришини таъминлайдиган замонавий тузилмаларини шакллантиришда, янги иш ўринларини ташкил қилишда ва аҳоли даромадларини оширишда қанчалик ўта муҳим роль ўйнашини, албатта, чуқур англаймиз. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасининг мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашнинг ишончли таянчи бўлган мулкдорлар синфини, яъни ўрта синфни шакллантиришдаги улкан аҳамиятини ҳеч нарса билан киёслаб бўлмайди.

Иқтисодиётнинг ушбу соҳаси юртимизда қандай катта суръатлар билан ривожланиб бораётганини юқорида қайд этиб ўтдик. Бу ўринда 2011 йилда мазкур соҳанинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини 54 фоизга етказиш кўзда тутилаётганини айтишнинг ўзи kifoya, деб ўйлайман. Шу билан бирга, эришган муваффақиятларимизни дунёдаги тараққий топган мамлакатлар тажрибаси билан таққослаган ҳолда танқидий баҳолар эканмиз, шунинг билан олишимиз керакки, Ўзбекистонда ҳали бу йўналишда қилиниши лозим бўлган ишлар жуда кўп⁴”лигини алоҳида таъкидлаб ўтдилар.

Давлатимиз раҳбари томонидан республикаимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари сифатида қуйидагилар белгиланган:

Биринчидан, мамлакатимизнинг барча минтақаларида бизнесни ривожлантириш учун янада қулай ишчан муҳит яратиш, тадбиркорлик, кичик ва хусусий бизнесга янада кенг эркинлик

⁴ Каримов И.А. “Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади”.-Т.: «Ўзбекистон», 2011 йил, 39-б.

бериш, бюрократик тўсиқ ва ғовларни бартараф этиш бўйича - зарур чора-тадбирларни амалга ошириш лозим.

Шу муносабат билан тадбиркорлик фаолияти муҳитининг қандай ҳолатда экани, бунинг учун зарур шарт-шароитларни яратиш ва бу фаолиятнинг амалдаги ривожланиш суръатлари барча даражадаги ҳокимлар фаолиятини баҳолашнинг асосий - мезонига айланиши даркор.

Бош прокуратурага кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг молиявий хўжалик фаолиятига ҳар қандай ноқонуний аралашувни иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш бўйича давлат сиёсатига қарши қаратилган ҳаракат сифатида кўриб чиқиш ва ҳуқуқбузарларга нисбатан қонунчиликка мувофиқ жавобгарлик нормаларини қўллаш . вазифаси - топширилади.

Иккинчидан, Вазирлар Маҳкамасига кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини тартибга соладиган қонун ҳужжатларини танқидий таҳлил қилиш вазифаси топширилади.

Эскирган, сунъий равишда ўйлаб чиқарилган ва кўпинча ҳеч кимга кераги бўлмаган чеклов ва таъқиқларни бартараф этиш, давлат ва назорат органларининг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолиятига аралашувини янада кескин камайтириш даркор.

Учинчидан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни кредитлар, хом ашё ресурслари, шунингдек, давлат харидлари тизимидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш зарур.

2011 йилда Молия вазирлиги ва Иқтисодиёт вазирлигига махсус квоталар ажратиш орқали кичик бизнеснинг давлат харидлари тизимидан фойдаланишини кенгайтириш борасида алоҳида механизмни ишлаб чиқиш ва амалда қўллаш, кичик бизнес корхоналари томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни харид қилиш, кўрсатилаётган иш ва хизматларга доир давлат буюртмаларини жойлаштириш бўйича очиқ электрон тизимни босқичма-босқич жорий этиш вазифаси топширилади.

Марказий банк тижорат банклари билан биргаликда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига кредитлар ажратиш, биринчи навбатда, инвестиция мақсадлари учун узок муддатли кредитлар ажратиш механизмларини янада

такомиллаштириш ва уларнинг ҳажмини ошириш, бошланғич капитални шакллантириш, микрокредитлар бериш кўламини кенгайтириш борасидаги ишларни давом эттириши лозим. 2011 йилда тижорат банклари томонидан иқтисодиётнинг ушбу секторига ажратиладиган кредитлар ҳажмини камида 1,3 баробар кўпайтириш даркор.

Ўзбекистон банклар ассоциацияси тижорат банклари билан ҳамкорликда инвестиция лойиҳалари бўйича лойиҳа ҳужжатлари тайёрлашни молиялаштириш жамғармасини ташкил қилиши зарур. Бу эса кичик бизнес субъектларининг бизнес режаларини тайёрлаш сарф-харажатларини камайтириш, уларнинг сифатини ошириш ва кредитлар бериш муддатларини қисқартириш имконини яратади.

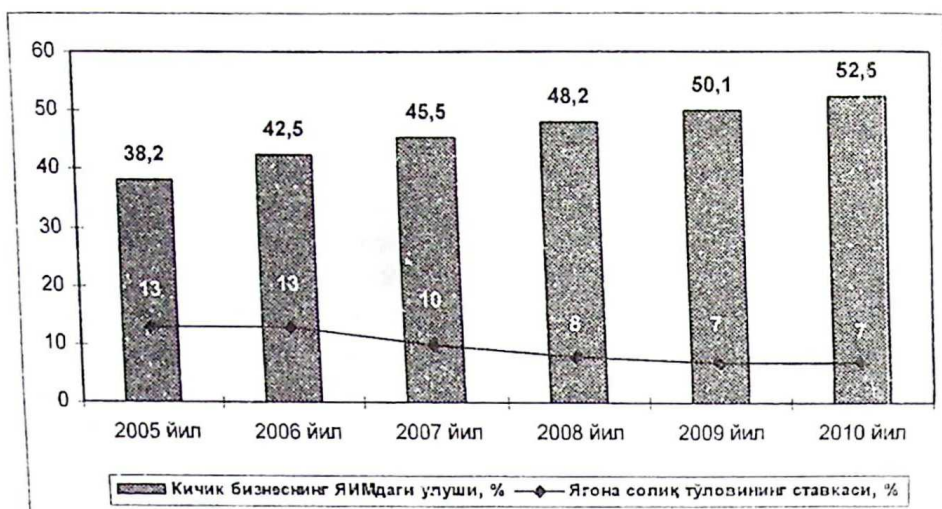
Тўртинчидан, биз кичик бизнеснинг экспорт салоҳиятини ривожлантириш учун зарур ташкилий, ҳуқуқий, молиявий механизм ва шароитларни туғдириб беришимиз керак.

Кичик корхоналар учун ташки савдо операцияларини расмийлаштиришдаги ортиқча ички процедураларни бартараф этиш, кичик бизнес соҳаси маҳсулотларини экспорт қилиш борасида қўшимча преференциялар бериш зарур⁵.

Республикамизда охириги йилларда амалга оширилаётган ислохотлар натижаси ўлароқ кичик бизнеснинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши йилдан йилга ошиб бормоқда. Бунда бир неча омиллар билан бирга энг муҳим омил ҳисобланган кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан тўладиган ягона солиқ тўлови ставкаларининг пасайтирилиши ижобий таъсир этмоқда.

Маълумотлардан кўриниб турибдики, республикамизда кичик бизнеснинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши охириги олти йилда 14,3 фоизли пунктга ошган. Ушбу кўрсаткич 2005 йилда 38,2 фоизни ташкил этган бўлса, 2010 йилга келиб 52,5 фоизни ташкил этган, 2011 йилда эса 54,0 фоизни ташкил этиши кўзда тутилмоқда. Бу албатта ҳукуматимиз томонидан кичик бизнесни ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш борасида амалга оши- раётган иқтисодий ислохотларнинг самарасини ифода этади. Мазкур йилларда кичик бизнес субъектлари томонидан тўланадиган ягона солиқ тўлови ставкаси пасайтирилиб, кичик

⁵ Шу ерда 42 бет.

1-расм. 2005-2010 йилларда кичик бизнеснинг ЯИМдаги улуши ва ягона солиқ тўлови ставкасининг ўзгариш динамикаси⁶.

тадбиркорликни солиққа тортишда ҳам кўплаб имтиёзлар жорий этилди. Тадбиркорларнинг ўз ишини ташкил этиш билан боғлиқ сарф-харажатлари сезиларли даражада камайди. Масалан, архитектура-режалаштириш топшириқ тўпламларини олиш қиймати 4 баробар, лойиҳа-смета ҳужжатларини экспертизадан ўтказиш 2,5 баробар, кадастр ҳужжатларини расмийлаштириш қиймати эса 2 баробарга пасайтирилди⁷. Шунингдек 2011 йилни "Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили" деб номланиши муносабати билан қабул қилинган Давлат дастурига мувофиқ тадбиркорлик фаолиятини кенг ривожлантириш учун янада қулай бизнес-муҳитни яратиш бўйича комплекс чора-тадбирлар қабул қилинди. Жумладан кичик тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш ва уларни муҳандислик-коммуникация тармоқларига улаш тартиби сезиларли даражада соддалаштирилди, ҳамда бу

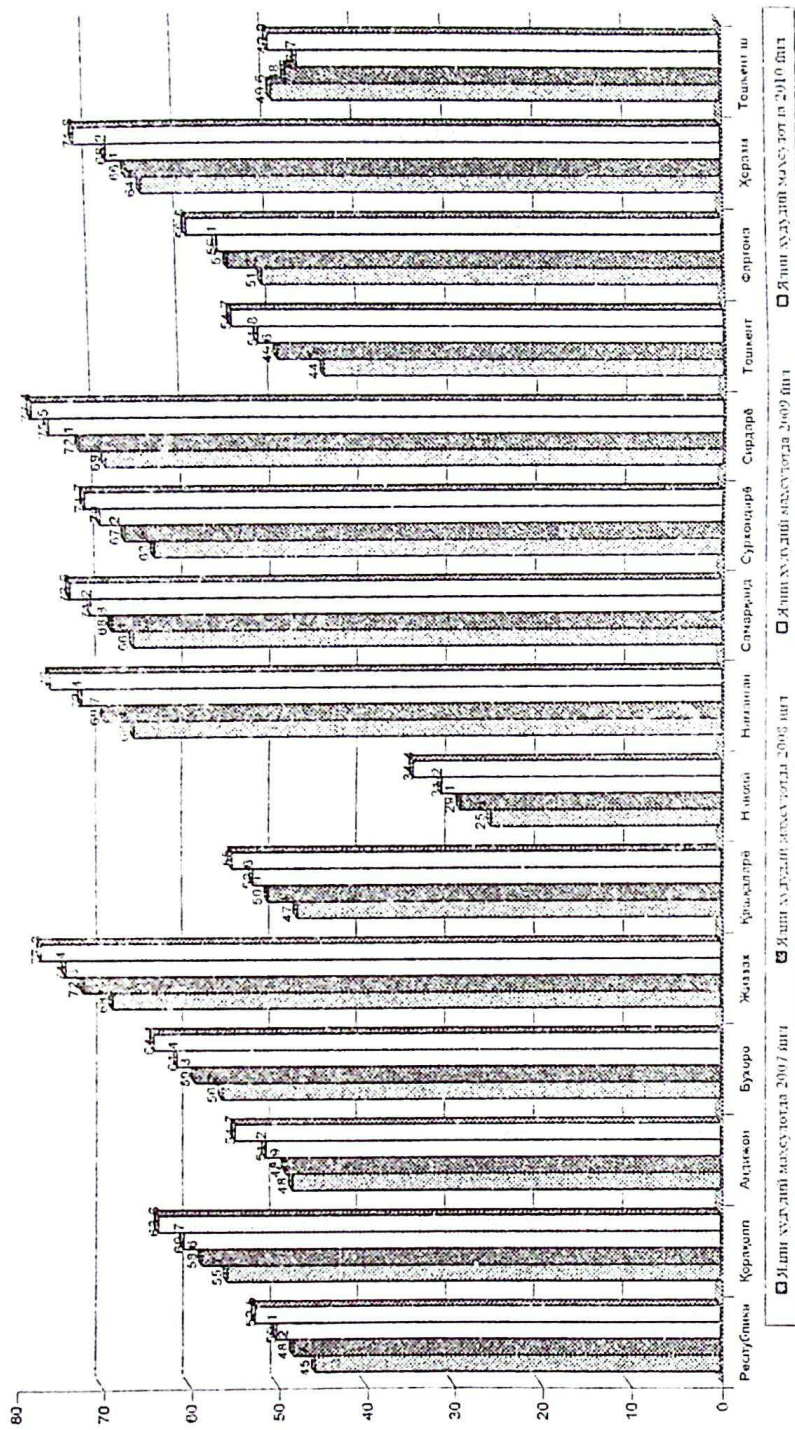
⁶ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланган.

⁷ Каримов И.А. Асосий вазифамиз — ватанамиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Тошкент: "Ўзбекистон", 2010. – 42 б.

жараён янада очиклик касб этди. Рўйхатга олиш учун давлат божи ставкаси икки баробарга қисқартирилди. Ишчиларнинг йиллик ўртача сони 100 кишигача кўпайтирилган кичик корхоналар шуғулланиши мумкин бўлган фаолият турлари рўйхати сезиларли даражада кенгайтирилди. Кичик бизнес субъектларини давлат харидлари жараёнига кенг миқёсда жалб қилиш механизми ишлаб чиқилди ва жорий этилди.

Давлат ва назорат идораларининг кичик тадбиркорлик субъектлари молиявий-хўжалик фаолиятига аралашувини кескин камайтириш ҳамда уларнинг иқтисодий эркинлиги ва ҳуқуқларини сезиларли равишда кенгайтириш бўйича чоралар қабул қилинди. Янги ташкил қилинган кичик корхоналар ва микрофирмаларни режали солиқ текширувларидан озод этиш муддати икки йилдан уч йилга узайтирилди. Солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида тўлаётган, шунингдек ишлаб чиқаришнинг барқарор ўсиш суръатлари ва рентабеллигини таъминлаётган кичик тадбиркорлик субъектларида уч йил давомида солиқ текширувларини ўтказиш тақиқланди.

Кичик бизнес субъектларини, айниқса, уларнинг юқори технологик ускуналар харид қилиши учун тижорат банклари томонидан имтиёзли кредитлаш механизми такомиллаштирилди. 2011 йилнинг 1 октябридан бошлаб солиқлар, божхона божлари ва йиғимлари, шунингдек бошқа мажбурий тўловларни тўлаш муддатларини бузганлик учун пеня миқдори кечиктирилган ҳар бир кун учун пеняни ҳисоблаш тартиби сақланган ҳолда, амалдаги миқдорига нисбатан учдан бир қисмга камайтирилди, кичик бизнес субъектларига текширувлар натижалари бўйича қўшимча ҳисобланган солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни, шунингдек молиявий санкцияларни олти ой мобайнида тенг улушларда тўлаш ҳуқуқи берилди, 2011 йил 1 сентябрдан кичик бизнес субъектларидан тижорат банкларида миллий валютада ҳисоб рақами очганлик учун тўлов ундиришни бекор қилинди, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига банк муассасаларига энг кам иш ҳақининг йигирма баробари миқдоригача бўлган нақд пул тушумини мустақил топшириш ҳуқуқи берилди ва микрофирмалар ва кичик корхоналар ўзи ишлаб чиқарган товар (иш, хизмат)ларни экспорт қилишдан

2-расм. Республикамиз вилоятлари бўйича кичик тадбиркорликнинг ялпи ҳудудий маҳсулотидаги улуғи⁸ (% да).

⁸ "Ўзбекистон иқтисодиёти" 2010 йил Тошкент-2011. Ахборот-таҳлилий бўғим, 36 бет

тушадиган валюта тушумининг 50 фоизини мажбурий сотишдан озод этилди⁹.

Мамлакатимиз минтақалари бўйича кичик тадбиркорликни ривожланиш даражаси бир хил эмас, 2007-2010 йиллар давомида факат Тошкент шаҳри бўйича ялпи худудий маҳсулотдаги кичик бизнеснинг улуши пасайган бўлса, қолган худудлар бўйича бу кўрсаткич ўсиш тенденциясига эга бўлган. Юқоридаги маълумотлардан кўриниб турибдики, вилоятлар бўйича ялпи худудий маҳсулотдаги (ЯХМ) кичик тадбиркорлик улушининг охириги уч йилдаги энг юқори ўсиш суръати Тошкент вилоятига тўғри келади, яъни 2007 йилдаги 44,5 фоиздан 2010 йилда 54,7 фоизга етиб 10,2 фоизли пунктга ошган. Умуман республика худудлари бўйича олганда ЯХМдаги кичик тадбиркорликнинг улуши Сирдарё ва Жиззах вилоятларида юқори кўрсаткични ташкил этган, 2010 йилда мос равишда Сирдарё вилоятида 77,4 фоизни ташкил этган бўлса, Жиззах вилоятида эса 77,3 фоизга тенг бўлган. Мазкур кўрсаткичлар бўйича кейинги ўринларда Наманган, Самарқанд ва Сурхондарё вилоятлари туради. 2010 йил якуни билан республика бўйича ЯИМнинг кичик тадбиркорлик улуши (52,5 фоиз) даражасидан паст кўрсаткич Тошкент шаҳри (49,9 фоиз) ва Навоий вилоятида (34,4 фоиз) қузатилган. Бу кўрсаткич асосий ҳал қилувчи кўрсаткич бўлса-да, лекин худудда кичик тадбиркорлик ривожланиш даражасини тўлиқ акс эттириб беролмайди, ундан ташқари фаолият юритаётган субъектлар сони, иқтисодиётда бандларнинг умумий сонидан кичик бизнесда банд бўлганлар сони, аҳоли жон бошига ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмига кўра, маҳсулот экспорти ва импортидаги улушига кўра аниқланадиган бир қанча кўрсаткичларга қараб кичик тадбиркорликнинг худудда ривожланиш даражасига баҳо берилади.

Мамлакатимизда вилоятлар (минтақалар) доирасида тадбиркорликнинг ривожланиш даражаси кичик тадбиркорлик ривожини асосий кўрсаткичлари асосида ҳисобланади. Бунда асосий кўрсаткичлар сифатида ялпи минтақавий маҳсулотдаги кичик тадбиркорликнинг салмоғи, иқтисодиётда бандлар

⁹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 24.08.2011 йилдаги “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 4354-сонли Фармони.

сонидаги кичик бизнесда банд бўлганлар улуши, вилоят бўйича аҳоли жон бошига ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми каби кўрсаткичлар асос қилиб олинади. Охирги йилларда кичик тадбиркорликнинг ривожланиш даражаси бўйича Самарқанд вилояти республикамізда биринчи погонани эгаллаб турибди. Иккинчи ўринни эгаллаб турган Қашқадарё вилоятида охирги йилларда нисбатан кескин ўзгаришлар юз берганлигини кўришимиз мумкин, шунингдек Тошкент шаҳри учинчи погонани эгаллаган. Бу эса мазкур ҳудудларда кичик тадбиркорлик ривожига катта эътибор берилаётганлигини англатади.

I-жадвал

**Ҳудудларда кичик тадбиркорликнинг ривожланиш
рейтинги¹⁰**

Худудлар	ЯИМ, ЯХМ даги улуши				Иқтисодиётда бандларнинг умумий сонинан бандлар улушига кўра				Аҳоли жон бошига ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмига кўра*			
	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил
Қорақалпоғистон Республикаси	8	8	8	8	12	12	12	12	13	13	14	8
Андижон	11	12	12	11	1	1	1	2	6	6	6	13
Бухоро	7	7	7	7	8	8	8	8	8	8	5	9
Жиззах	2	1	2	2	3	3	6	5	12	12	9	3
Қашқадарё	12	10	10	10	9	10	9	10	5	3	3	7
Навоий	14	14	14	14	14	14	14	14	11	11	2	14
Наманган	4	3	3	3	6	7	5	3	7	7	12	5
Самарқанд	3	4	4	4	2	2	2	1	3	4	7	2
Сурхондарё	6	5	5	6	10	9	10	9	10	9	13	11
Сирдарё	1	2	1	1	4	4	3	6	14	14	8	4
Тошкент	13	11	11	12	11	11	11	11	2	2	4	10
Фарғона	9	9	9	9	5	5	4	7	4	5	11	12
Хоразм	5	6	6	5	7	6	7	4	9	10	10	6
Тошкент ш.	10	13	13	13	13	13	13	13	1	1	1	1

Иқтисодиётда бандларнинг умумий сонига нисбатан кичик тадбиркорликда бандларнинг улушига кўра биринчи поғона Андижон вилоятига тегишли бўлса, аҳоли жон бошига ишлаб

¹⁰ "Ўзбекистон иқтисодиёти." 2010 йил. Тошкент-2011. Ахборот-таҳлилий бюллетень. 36 бет.

* 2010 йилда саноат ишлаб чиқариши ҳажмидаги кичик тадбиркорлик салмоғига кўра олинган.

чиқарилган маҳсулот ҳажмига кўра Тошкент шаҳри биринчи ўринни эгаллаб турибди.

2-жадвал

Худудларда кичик тадбиркорликнинг ривожланиш кўрсаткичлари¹¹

Худудлар	Фаслият қўриқлаётган субъектлар сони			Иқтисодиётда бандларнинг умумий сонидagi бандлар улushiга кўра			Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмида			Экспорт ҳажмида		
	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил
Республика бўйича	135561	152246	201730*	73,1	74,2	74,3	13,9	16,9	19,6	12,3	14,6	13,6
Қорақалпоғистон Республикаси	6064	7135	8662	69,9	70,4	71,2	19,3	18,0	23,0	11,4	8	12,5
Андижон	12134	14270	17855	80,3	81,1	81,2	4,5	7,7	8,4	1,9	4,2	6,4
Бухоро	9087	9776	11979	75,0	76,3	76,3	13,1	14,5	17,9	7,8	6,5	7,6
Ўлғаз	4953	5057	5870	76,8	77,7	78,0	30,8	37,4	34,8	28,8	13,3	44,7
Қашқадарё	9962	12099	39942	73,3	74,4	74,9	18,7	24,0	24,8	26,6	21,7	9,0
Навоий	4530	5253	5629	55,3	56,1	55,9	2,1	2,7	3,4	7,6	6,5	9,5
Наманган	8030	9904	10967	77,1	78,0	78,4	23,3	29,4	33,9	52,8	69,2	86,7
Самарқанд	10288	10626	11296	77,8	81,1	81,2	29,2	29,8	38,6	40,4	68,1	61,0
Сурхондарё	9569	8946	8834	73,8	74,2	76,0	16,8	16,7	16,4	16,4	10,2	19,5
Сирдарё	3841	4811	5527	76,2	79,1	77,8	29,1	31,4	34,2	5,3	10,4	30,3
Тошкент	10374	12293	16297	71,8	73,8	73,0	13,7	18,2	17,3	12,8	20,1	17,0
Фарғона	11144	12069	16867	76,6	78,1	77,5	7,6	8,9	12,5	17,7	19,8	18,3
Хоразм	6324	8174	8707	76,5	77,4	78,0	23,6	26,4	30,0	11,3	7,6	9,3
Тошкент ш.	29151	31883	33298	56,5	57,1	56,6	31,0	34,6	39,0	16,8	19,8	13,9

Маълумотлардан кўриниб турибдики, республикада келтирилган барча кўрсаткичлар ўсиш тенденциясига эга. Республика бўйича фермер хўжаликларини ҳисобга олмаганда микрофирма ва кичик корхоналар сони охириги уч йилда (2008-2010 йилларда) 66169 та кўпайган. Маълумки ҳукуматимиз томонидан қабул қилинган қарорга асосан фермер хўжаликларига эгаллигидаги ер майдонларини оптималлаштирилгандан кейин республикада фермер хўжаликлари сони кескин камайди. Ушбу йилларда кичик бизнес субъектлари сонининг энг юқори даражада ўсиши Қашқадарё вилоятида кузатилган ва 2010 йилда

¹¹ «Ўзбекистон иқтисодиёти» 2010 йил. Тошкент-2011. Ахборот-таҳлилий бюллетень. 36 бет.